

novih objektov. Vendar to ni dovolj. Prav tako je potrebno ponuditi ustrezne načrte za hišo po dostopni ceni, spodbuditi izbor najprimernejše parcele in primerno postavitve objekta.

Glavne ovire pri prenovi in nadaljnjem razvoju vasi bomo premostili z motivacijo vaščanov za kvalitetno prenovu, jim omogočili strokovno pomoč z nasveti, podobno kot to poznajo v Avstriji ("urbanistični pospeševalci na terenu"). Predvsem pa mora država organizirati denarno pomoč. Na Bavarskem dosega takšna pomoč 30-60% vrednosti investicije v primeru celovite prenove vasi. Nosilci prenove vasi morajo biti vaščani, sicer se bodo z nadaljevanjem dosedanjega razvoja gručaste istrske vasi preobrazile v dolga, nepregledna obcestna naselja brez pravega središča, brez robov, pa tudi brez prave identitete, kot ugotavlja avtorica.

Spremembe v kmetijski rabi tal na podeželju primorskih pokrajin od Goriških Brd do Koprškega primorja in primernost uporabe letalskih posnetkov v ta namen so predmet druge razprave. Pavlin je primerjal prve posnetke, ki so kvalitetni in v enotnem merilu za celo Slovenijo iz l. 1975, in zadnje posnetke enakih značilnosti, ki so na razpolago iz obdobja iz let 1986-88.

Primorske Slovenije se je lotil zato, ker meni, da so tu nastale številne spremembe zaradi odprte meje, dvolasnosti, zaposlovanja in oskrbe preko meje, izletništva in turizma ter pretoka idej in izkušenj. Da bi ugotovil vzroke, zakaj kmetije spreminjajo odnos do kmetijske proizvodnje in izrabe tal, je dopolnil fotointerpretacijski postopek z anketiranjem kmetovalcev in opazovanjem na terenu.

Vzorčne površine je izbral v štirih pokrajinskih tipih primorske Slovenije: katastrsko občino (KO) Medana v Goriških Brdih, KO Bilje v Spodnji Vipavski dolini, KO Nova vas in Opatje selo na Krasu ter del KO Osp, Bonini, Marezige in Topolovec v Koprskem primorju. Upošteval je, da so vzorčne površine na različnem reliefu, blizu meje, različno oddaljene od gravitacijskih središč in da zajemajo območje manjše KO, da je lahko primerjal rezultate, pridobljene z analizo aerosposnetkov s podatki katastra. Sprememba kmetijske rabe nastopi ob prehanju določene zemljiško-katastrske kategorije v drugo, ob intenzifikaciji ali ekstenzifikaciji kmetijske rabe in pridobivanju novih kmetijskih površin (krčenje gozda, melioracije).

Ugotovil je, da interpretacija letalskih posnetkov zahteva veliko časa, po drugi strani pa so podatki podrobnejši, bolj sveži in objektivnejši kot podatki iz zemljiškega katastra in statističnih služb. Natančni podatki in možnost sprotnega beleženja sprememb kmetijske rabe tal na karti 1:5000 so omogočili izdelavo kontingenčnih tabel za posamezno vzorčno površino. V njih je razvidno, kolikšna površina in delež neke kategorije (npr. travnikov) sta prešla v drugo rabo (njive) in obratno. S tem je lahko razbral glavne procese spreminjanja rabe tal zelo

natančno z metodo izmere s točkovnim rastrom. Zanimiva bi bila primerjava z metodo digitalnega merjenja ploščin, ki jo danes že omogočajo različni računalniški GIS programi.

V grobem povedano, se je raba tal spremenila na četrtini obravnavanih površin, glavni procesi pa so bili naslednji. Povsod so naraščale vinogradniške površine. Gre za moderne vinograde in približno polovica novih vinogradov je družbenih. Ta proces je poudarjen v Goriških Brdih in Koprskem primorju. Specializacija v sadjarstvu se je nadaljevala v Vipavski dolini, v Goriških Brdih pa se je napredovanje sadjarstva zaustavilo. V Koprskem primorju se je povečalo predvsem število oljčnih nasadov. Povsod je opazno znatno krčenje travnikov. V Brdih so na njih urejali vinograde, v Vipavski dolini so na nekdanjih travnikih sedaj njive in sadovnjaki, v Koprskem primorju so travniki prehajali v njive in vinograde, z oddaljevanjem od Kopra pa so se travniki na odročni in strmih parcelah vse bolj zaraščali z gozdom (v KO Topolovec in Osp približno polovica nekdanjih travnikov). Najintenzivnejše zaraščanje z gozdom poteka na Goriškem Krasu, kjer gozd prerašča polovico površja, predvsem nekdanje pašnike. Zaraščajo se od naselij najbolj oddaljena zemljišča. V Opatjem selu so obsežni vrtovi točkovno koncentrirani ob novih hišah, kulturna pokrajina pa v celoti propada.

Vpliv obmejnosti v pozitivnem smislu je najbolj viden v Brdih, kjer poteka živahna izmenjava blaga, predvsem pa kmetijskega znanja in kletarskih izkušenj. Drugod se kaže v dobri opremljenosti s kmetijsko mehanizacijo in v uporabi kvalitetnih semen. V Koprskem primorju se vpliv obmejne lege kaže tudi v negativni luči. Zaradi izseljevanja po vojni so nerazčiščene zemljiško-lastniške razmere, ki otežujejo pravni promet s parcelami, zaradi tega so kmetijska zemljišča pogosto neobdelana, podobno kot propadajo istrske hiše.

Igor Jurinčič

Stanko Flego, Matej Župančič: ARHEOLOŠKA
TOPOGRAFIJA OBČINE DOLINA
(Tržaška pokrajina, Italija)

TOPOGRAFIA ARCHEOLOGICA DEL COMUNE
DI SAN DORLIGO DELLA VALLE
(Provincia di Trieste, Italia)

Narodna in študijska knjižnica Trst, Odsek za zgodovino, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za arheologijo. Trst - Ljubljana 1991, 82 strani.

Dvojezična publikacija v slovenskem in italijanskem jeziku je pod omenjenim naslovom izšla ob koncu leta 1991, njena predstavitev pa je potekala 18. 2. 1992 na županstvu v Dolini. Delo je rezultat večletnega sodelovanja obeh avtorjev in njihovih številnih sodelavcev, izid

pa sta finančno podprli Ministrstvo za kulturo ter Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.

Publikacija zajema 82 strani in vsebuje v uvodnem delu geografski oris, zgodovino arheoloških raziskav in rezultate topografskega dela v občini Dolina v letih 1983-1990. Najobsežnejši in najvažnejši del publikacije je katalog najdišč s podatki o njihovi legi, časovni in kulturni pripadnosti ter z navedenim izborom virov. Najdišča so vrisana na skupni pregledni karti občine Dolina, poleg tega pa je vsako še posebej prikazano na izsekih iz deželne karte. Delo zaključuje seznam najdišč, bibliografija uporabljene literature in nekaj fotografij arheoloških najdišč. Obravnavano področje geografsko tvorita apnenčasti rob kraške planote, ki se spušča do stika z nižje ležečim flišnatim Bregom, in aluvialna ravnica ob spodnjem toku Clinščice (Rosandra). V delu je zbranih in obdelanih skupno 62 najdišč v časovnem razponu od mezolitika (srednje kamene dobe) do konca srednjega veka. Od tega je 15 jamskih najdišč in spodmolov, ostala najdišča pa so na planem. Najstarejše najdišče sega v dobo mezolitika (Spodmol v Podpečini - Cavernetta della Trincea), vendar smemo upravičeno pričakovati, da se bo ta časovna meja z novimi raziskavami razširila tudi na paleolitik (starejšo kameno dobo), saj so iz bližnje in širše okolice že danes poznana številna paleolitska najdišča, pred kratkim pa je bilo tudi v dolinski občini odkrito jamsko najdišče s kostnimi ostanki jamskega medveda, ene glavnih lovnih živali paleolitskega lovca.

Večina najdišč časovno pripada mlajšim obdobjem prazgodovine (Pečina pod Steno - Grotta delle Gallerie, Dolga Krona - Castelliere di Monte d'Oro, Mali Kras - Castelliere di Monte Carso, Sv. Mihael - Castelliere di Monte San Michele) in predvsem rimski dobi (Boljunc - Bagnoli della Rosandra, Na Jami - Antro delle Sorgenti, Koromačnik - Monte San Rocco, Počivenca - Crinale, Storijske - Storia in druga). Zelo skromno so zastopane najdbe iz konca rimske dobe in iz zgodnjega srednjega veka (pokopi v koritu rimskega vodovoda, Jama mladih - Grotta dei giovani in najdbe iz staroslovanskega obdobja 9. ali 10. stoletja iz Doline). Med najmlajšimi najdišči velja omeniti zanimiv primer opuščene vasi Brda, katero v pisanih virih omenjajo od začetka 14. do konca 17. stoletja, danes pa o njej pričajo le še kamnite groblje in površinske najdbe keramike na terenu.

Poselitev obravnavanega področja je bila v vseh obdobjih tesno povezana z bližino morja in z gospodarskimi dejavnostmi v zvezi z njim, s potekom prometnih in trgovskih povezav z notranjostjo in seveda z lego vodnih izvirov in obdelovalno zemljo. Poleg tega so imele za prazgodovinsko poselitev velik pomen kraške jame in utrjene višinske naselbine - kaštelirji, v rimski dobi pa je bila pomembna bližina kolonije Tergeste (današnji Trst) in v zvezi z njo vodno zajetje v Boljuncu z vodovodom, ki je mesto oskrboval z vodo. Naslednje pomembne so bile cestne povezave, predvsem z Istro

(Parentium in Pola - današnji Poreč in Pulj), vendar tudi na trasah Tergeste - Tarsatica (današnja Rijeka) in Tergeste - Emona (današnja Ljubljana). Nova intenzivna poselitev Dolinskega kota v visokem srednjem veku je ob nezmanjšanem pomenu prometnih poti povezana z razvojem vasi, fevdalne razdelitve in cerkvene organizacije. Na dinamiko poselitve in demografska nihanja pa so pomembno vplivale spremembe, ki so jih povzročile vojne, gospodarske krize in epidemije bolezni na ožjem in širšem področju, določeno vlogo pri tem pa je nedvomno imela tudi beneško-avstrijska meja, ki je potekala v neposredni bližini dolinskega ozemlja.

Avtorja sta svoje delo oprla na nekaj sorodnih del, objavljenih za druga geografska področja. Na italijanski strani lahko v vrsti arheoloških kart posameznih pokrajin omenimo arheološko karto rimskih najdišč na področju agra kolonije Iulia Concordia (današnja Concordia Sagittaria pri Portogruaru v vzhodni Benečiji), "Mappa archeologica: gli insediamenti d'epoca romana nell'agro Concordiese", 1^a ed., Torre di Mosto: Rebellato, cop. 1985. Za slovenski prostor je temeljno delo "Arheološka najdišča Slovenije", Ljubljana 1975, kateremu se je leta 1985 pridružil prvi zvezek nove serije "Arheološka topografija Slovenije", v katerem je zajeto področje Bele krajine, njegov avtor pa je Janez Dular. Ta nova serija, ki naj bi sčasoma pokrila celotno Slovenijo, ima namen dopolniti omenjeno temeljno delo s številnimi novimi podatki, ki so bili zbrani od njegovega izida. V letu 1991 je izšel drugi zvezek iz te serije, v katerem je avtorica Irena Šavel obdelala Prekmurje. Arheološka topografija občine Dolina je po zasnovi najbližja omenjeni novi seriji.

Vrednost dela je predvsem v tem, da so na enem mestu zbrani in kritično ovrednoteni številni podatki, ki so sicer raztreseni po številnih, pogosto težko dostopnih publikacijah in revijah ter arhivskih virih, v veliki meri pa je zajeto tudi dragoceno ustno izročilo, ki je pri arheološki topografiji primarnega pomena. Podčrtati tudi velja, da se eden izmed avtorjev (S. Flego) ukvarja z arheologijo zgolj ljubiteljsko, zato lahko omenjeno delo navedemo tudi kot zgleden primer zdravega sodelovanja med ljubitelji in stroko. Ta način dela lahko pripelje do koristnih rezultatov v obojestransko zadovoljstvo, v nasprotju s tistimi "ljubitelji arheologije", ki svojo ljubiteljsko vneto izkazujejo s kopanjem na črno in uničevanjem arheoloških najdišč. Delo ni namenjeno le ožjemu krogu strokovnjakov, ampak tudi širšemu krogu bralcev, saj želi prispevati k ovrednotenju kulturne dediščine in njenega varovanja. Na to kaže tudi način nastanka dela, saj so pri njem aktivno sodelovali tako mladi v okviru Mladinskega raziskovalnega tabora "Dolina '84" kakor tudi starejši domačini s posredovanjem še živega ustnega izročila o starih ledinskih imenih, arheoloških najdiščih in slučajnih najdbah. Zato bo pričujoča publikacija lahko služila kot koristen pripomoček za vse, ki jih zanima preteklost

obravnava področja, tako za učitelje zgodovine kot tudi za učence in mentorje arheoloških ter zgodovinskih krožkov na šolah, za raziskovalce ledinskih imen in ljudskega izročila, zgodovinarje, načrtovalce posegov v prostor in še za mnoge druge. Obenem lahko služi tudi kot dopolnilo Krajevne leksikonu Slovencev v Italiji I, Tržaška pokrajina, ki je izšel leta 1991 v Trstu.

V uvodu publikacije je zapisano, da je pričujoči zvezek šele prvi v seriji, ki naj bi v naslednjih letih zajela celotno tržaško pokrajino. Kot korak v tej smeri gre razumeti tudi "Prispevek k topografiji obale Miljskega polotoka", Kronika 37/1-2, Ljubljana 1989, s. 16-20, avtorja M. Župančiča, ki je objavljen tudi v italijanščini pod naslovom "Contributo alla topografia archeologica dell'Istria nord-occidentale", Atti XX, Centro di ricerche storiche - Rovigno, Trieste-Rovigno 1989-1990, s. 381-393. Ker ima podobne načrte (izdajo arheološke karte celotne pokrajine) tudi spomeniška služba Furlanije-Juljske krajine (Soprintendenza per i beni ambientali e architettonici, archeologici, artistici e storici del Friuli-Venezia Giulia), lahko le upamo, da bo možna uskladitev različnih pogledov in prijemov ter da bo s skupnimi močmi mogoče pripeljati delo do zaželenega cilja.

Naj sklenem ta zapis z željo, da bi podobno arheološko topografijo čimprej dobilo tudi koprsko področje in njegovo zaledje, saj je bilo pred časom delo na tem že zastavljeno.

Radovan Cunja

Mario E. A. Zetto: IL PLACITO DI RISANO,
Edizioni ANVGDERI, Trst, 1989

1.

Sfogliando con il pollice, in fretta, il libro di Mario Zetto, abbiamo subito, a prima vista, l'idea di avere in mano uno di quei libri che si definiscono semplicemente belli. Un libro è bello quando sfogliandolo di sfuggita in qualche libreria ci promette un'interessante lettura. I titoli dei capitoli, la loro disposizione, i disegni e le cartine geografiche, ed infine le fotocopie dei documenti antichi in questo libro non possono che promettere un'interessante lettura agli esperti in materia, ma, cosa molto importante, anche a quelli meno esperti e a quelli che non sono esperti affatto. Ed infine la rilegatura, non so se scelta a posta o a caso, non dura e rigida, dà al nostro libro un'aria più accogliente, non quella severa, ufficiale, solenne condizionata dalla rilegatura rigida, magari in pelle.

1.1.

All'inizio del libro troviamo la presentazione di Francesco Semi, noto scienziato italiano: linguista, dialettologo, storico dell'arte, traduttore dal latino, scrittore..... e una breve nota dell'autore dove ci spiega come leggere "el venetoistriàn de Capodistria". L'ortografia usata dal

generale è uguale a quella usata da Mario Doria nel dizionario del dialetto triestino, con una differenza però: "davanti ale letere *b* e *p*, se meti senpre *n* e mai *m* come se fà in 'taliàn. 'Ste dō letere *nb* e *np* se le pronònsia come che le se (sono) scrite." Un dialetto, se non diventa lingua letteraria (standard), non ha leggi ortografiche fisse. Ognuno che deve o vuole scrivere in dialetto sceglie, o rifiuta, una tradizione, oppure inventa una propria ortografia perché negare questo diritto al nostro autore che, per esempio, rifiuta la *x* goldoniana con le seguenti parole: "Co una *s* cusi se pol mandàr al diavolo la letera *x* de goldoniana memòria, che in 'taliàn se usa solo per serte parole foreste o de orisine grega, e che int'el'antica lingua veneta o venetoistriana tanto se l'istesso! la se diventada solo una bruta tradisiòn che n'è passà i nostri stranoni, più che una letera se bèn sbaliada che no se possi far de meno."

Il lavoro è diviso in tre parti essenziali: nella prima Zetto descrive la situazione storica dell'epoca, i partecipanti al placito, il luogo dove si è svolto il placito. Il capitolo più interessante (ci sono dieci capitoli) di questa prima parte è intitolato *El viàjo via tera, de Aquisgrana a Risàn dei jùdisi imperiàl* dove Zetto cerca di giustificare la data, da lui stabilita (definita), del placito, partendo dalla data dell'ordine imperiale e prendendo in considerazione le condizioni meteorologiche e le possibilità che offrivano i mezzi di trasporto dell'epoca. La brillante analisi ci porta alla festa *de San Piero e Paolo*. La seconda parte del libro riporta le fotocopie del manoscritto de *Il Placito di Risano nel Codice Trevisano e nel Codex Diplomaticus Venetus Sacer et Profanus ab Anno 686 Usque 1512* seguite da una versione a stampa riprodotta ne *I placiti del Regnum Italiae*, a cura di Cesare Manaresi del 1955. La traduzione di questa versione conclude la seconda parte. L'ultima parte pregnante del libro è la conclusione che porta il sottotitolo: *Mejo crepàr che viver in 'sta maniera!* una frase dal Placito (la stessa frase viene riportata anche sulla copertina del libro). Nella conclusione l'autore cerca di spiegarci come sono andate le cose dopo il placito, paragona la vita medievale alla nostra e conclude: "Dopo 'ver fato 'sto cavarìo (tuffo) int'ela fonda note del Medioevo, 'rivai a 'sto punto podemo far un confronto tra la vita dei nostri antichi e la nostra de oji. E se saltassi fora ancora qualchidùn, a dir che ghe sarìa piàsso (piaciuto) viver int'ì tenpi passài, mi ghe consiliarìa de lèsserse un'altra volta quel che el placito de Risàn una stringada testimoniansa scrita de un povero diacono, instremì (impaurito) dei su' superiori ciamài al placito per rispònder dele pròpie colpe, a ga scritto sui foli de cartapecora, ma soraduto tra le righe perché vol dir che ala prima letura a ga leto solo le parole senza capìr quel che le voleva dir. / Bastaria che ghe vignissi namente la disperasiòn de quel Istriàn (testimònio de acusa contro quel dominedio d'un governatòr franco de l'Istria e la crica dei cinque vescovi istriani),